

مروری بر متون و پژوهشهای مرتبط با کتابهای مناسب غیر درسی در ایران و جهان

سیدمهدی سیدقبطی^۱

چکیده

تولید و بهره‌گیری از کتابهای درسی در کشورهای مختلف جهان به دو شیوه متمرکز و غیرمتمرکز انجام می‌شود و امروزه، اکثر کشورها به سمت کاهش تمرکز در برنامه درسی روی آورده‌اند و می‌کوشند کتاب‌های غیر درسی را به نیازهای یادگیرنده نزدیک کنند. در برنامه درسی متمرکز به نیازهای فردی، اقتضات محلی، نزدیک شدن یادگیری به زندگی فردی دانش‌آموزان و محیط یادگیری آنها توجه چندانی نمی‌شود. در ایران، استفاده از کتاب‌های درسی به صورت متمرکز است؛ یعنی کتاب‌های درسی از یک کانال تغذیه می‌شوند و یک متن واحد درسی در سراسر کشور تدریس می‌شود. اما در کشورهایی نظیر انگلستان، استرالیا، زلاندنو، آمریکا و سوئد به کارگیری کتاب‌های درسی غیرمتمرکز است؛ یعنی، معلم از بین منابع زیادی که وجود دارد منابعی را گزینش نموده و در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد. این مقاله پس از بیان تعریف کتاب مناسب، کتاب درسی و کتاب غیر درسی، مروری بر متون و پژوهشهای مرتبط با کتابهای مناسب غیر درسی در ایران و جهان دارد.

کلیدواژه‌های موضوعی: کتاب مناسب، کتاب غیر درسی، کتاب کمک درسی، کتاب کمک آموزشی، ایران، جهان

مقدمه

نظام آموزشی وظیفه دارد محتوای برنامه درسی و نیازهای یادگیرنده را در نظر بگیرد لذا آن نظام‌های آموزشی که به نیازهای متفاوت یادگیرندگان بیشتر توجه می‌کنند، توسعه بیشتری یافته و به سمت فردی شدن آموزش‌ها نیز پیش می‌روند. بر همین اساس، هرچه نظام آموزشی قوی‌تر شود کتابهای غیر درسی بیشتری نیز منتشر خواهد شد (زرافشان، ۱۳۸۳). این در حالی است که تولید و بهره‌گیری از کتابهای درسی در کشورهای مختلف جهان به دو شیوه متمرکز و غیرمتمرکز انجام می‌شود و امروزه، اکثر کشورها به سمت کاهش تمرکز در برنامه درسی روی آورده‌اند و می‌کوشند کتاب‌های غیر درسی را به نیازهای یادگیرنده نزدیک کنند. در برنامه درسی متمرکز به نیازهای فردی، اقتضات محلی، نزدیک شدن یادگیری به زندگی فردی دانش‌آموزان و محیط یادگیری آنها توجه چندانی نمی‌شود. در برخی از متون، از نظام آموزشی دانش‌آموز مدار یا برنامه مدار نام برده می‌شود که در واقع می‌توان نظام آموزشی دانش‌آموز مدار را غیرمتمرکز و برنامه مدار را متمرکز به شمار آورد (قزل‌ایاغ، ۱۳۸۳).

در ایران، استفاده از کتاب‌های درسی به صورت متمرکز است؛ یعنی کتاب‌های درسی از یک کانال تغذیه می‌شوند و یک متن واحد درسی در سراسر کشور تدریس می‌شود. اما در کشورهایی نظیر انگلستان، استرالیا، زلاندنو، آمریکا و سوئد به کارگیری کتاب‌های درسی غیرمتمرکز است؛ به این روش که معمولاً یک برنامه‌ی ملی درسی اعلام می‌شود که هدف‌های آن روشن است و مدارس می‌کوشند به هدف‌های برنامه‌ی ملی نزدیک شوند و هیچ الزامی وجود ندارد که از یک کتاب درسی واحد برای رسیدن به این هدف‌ها کمک بگیرند. در اغلب اوقات،

^۱. کارشناس سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی

ممکن است معلم از بین منابع زیادی که وجود دارد منابعی را گزینش نموده و در اختیار دانش آموزان قرار دهد؛ به عبارت دیگر، معلم حق دارد متنی که می خواهد تدریس کند، خود برگزیند (آهنگری، ۱۳۸۳).

فانی (۱۳۷۹) با اشاره به اینکه کتابهای درسی رسمی ما، هر چقدر جامع و کامل باشد، باز هم نمی تواند شامل تمامی مطالب علمی مورد نیاز دانش آموزان باشد تصریح می کند " کتاب مناسب غیردرسی، باید دانش آموز را به فعالیت و تحقیق بیشتر وادارد و مطالب علمی را بیشتر از حد کتاب به دانش آموز آموزش دهد. همچنین، قوه تفکر، استدلال و جامع نگری او را تقویت کند و از حل مسائل کتابها خودداری کرده و راه حل های متفاوت را فرا روی دانش آموز قرار دهد.

اهمیت و نقش کتابهای غیردرسی بر کسی پوشیده نیست. کتابهای غیردرسی را می توان تسهیل کننده یادگیری و آموزش به شمار آورد. حسینی (۱۳۷۹) درباره نقش و جایگاه اساسی کتابهای غیر درسی در فرایند یادگیری و یاددهی معتقد است: " اگر یک بسته آموزشی در اختیار دانش آموزان، اولیاء و مربیان قرار دهیم، در آن بسته می توانیم کتاب کمک غیر درسی را تعریف کنیم، تا همه برای تسهیل انتقال دانش، با تثبیت دانش در دانش آموزان و با ایجاد انگیزه علمی از آن استفاده کنند. "

این مقاله پس از بیان تعریف کتاب مناسب، کتاب درسی و کتاب غیر درسی، مروری بر متون و پژوهشهای مرتبط با کتابهای مناسب غیر درسی در ایران و جهان دارد. موضوع کتاب های مناسب غیر درسی در ایران موضوعی تازه می باشد که کمتر از پنج سال است به آن توجه شده و این در حالی است که در جهان سابقه این پژوهشها بسیار زیاد بوده و در سالهای اخیر بسیار کم به آن پرداخته شده است.

تعاریف

کتاب مناسب: کتابی که از نظر محتوایی منطبق با کتاب درسی و بر اساس معیارهای کتابهای مناسب انتخاب شده باشد، کتاب مناسب به شمار می رود.

کتابهای درسی: کتابهایی است که براساس برنامه درسی خاص و با هدف معینی ازسوی مراجع ذیصلاح وزارت آموزش و پرورش به تصویب رسیده اند.

کتابهای غیردرسی: کتابهایی هستند که به منظور فراهم کردن زمینه های ایجاد انگیزه برای یادگیری و یا مطالعه، آموزش جبرانی و یا مکمل، افزایش دانش و سواد علمی، پرورش مهارتهای ذهنی و عملی، رشد روابط اجتماعی و ارتقای یادگیرنده براساس هدفها و برنامه های خاصی تهیه و تنظیم می شوند و لزوماً به برنامه های درسی دوره تحصیلی وابسته نیستند (دفتر انتشارات کمک آموزشی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۹).

پیشینه علمی و مرور متون

اگرچه امروزه در نظام آموزشی کشور، کتابهای درسی از جایگاه خاصی برخوردارند، ولی برای بهبود سطح دانش و آگاهی دانش آموزان، لازم است در آموزش، از کتابهای مناسب غیردرسی همخوان با کتابهای درسی استفاده شود. علاوه بر آن، نحوه تدریس و روش آموزش معلم در کلاسهای درس و وجود کتابخانه آموزشی بر میزان

استفاده از کتابهای غیر درسی تاثیر دارد. در ادامه پژوهشهای داخل و خارج از کشور را که تاکنون به این مسائل پرداخته اند، مرور می شود.

• پیشینه پژوهش در خارج از کشور

براساس تحقیقات انجام شده، مشخص گردیده که کیفیت کتاب های علمی غیر درسی از اوایل دهه ۱۹۸۰ بهتر شده است. رایس، دودلی و ویلیامز (Rice, Dudley & Williams, 2001) با اشاره به این موضوع، در پژوهشی ملاکهای گزینش کتابهای علمی غیر درسی را با سوالات زیر و پاسخ به آنها بیان نمودند:

۱- آیا مفاهیم علمی این کتاب ها قابل درک است؟ ۲- اگر کتاب محتوای داستانی دارد، آیا مطالبش مستند و واقعی است؟ ۳- آیا حقایق ارائه شده، از مطالب داستانی اش قابل تفکیک است؟ ۴- آیا کتاب مطالب و تصاویر نادرست ندارد؟ ۵- آیا تصاویر آن با واقعیت های موجود منطبق است؟ ۶- آیا در به تصویر کشیدن شخصیت ها، رعایت بی طرفی شده است؟ ۷- آیا حیوانات به شکل طبیعی و واقعی نمایش داده شده اند؟ ۸- آیا می توان به مطالب آن استناد کرد و آن را کتاب مرجع به شمار آورد؟ ۹- آیا مطالب آن نگرش مثبت و واقعی نسبت به علوم و فناوری ایجاد می کند؟ ۱۰- آیا کودکان علاقه ای به خواندن یا گوش دادن به آن دارند؟

در حال حاضر ایجاد کتابخانه های آموزشی یکی از روشهایی است که دسترسی سریع و آسان به منابع متناسب با کتابهای درسی را برای دانش آموزان و معلمان فراهم نموده است. ووفورد (Wofford, 1962) نیز ضمن تاکید بر این مورد، بیان می نماید که برای انتخاب مناسب و دقیق منابع همخوان با برنامه آموزشی، کتابدار باید از برنامه آموزشی مدرسه و منابع مورد نیاز مکمل هر درس آگاهی داشته باشد. وی باید موضوعات آموزشی را شناسایی و همگام با آنها حرکت نماید. او در ادامه پیشنهادهایی را برای شناسایی این مورد مطرح می کند. یکی از این پیشنهادهای این است که کتابدار، کتابهای درسی که در مدارس تدریس می شود - به ویژه بخش "منابع بیشتر برای مطالعه" که در انتهای کتابهای درسی ارائه شده است - را بررسی کند.

راجع به تاثیر استفاده از کتابهای غیر درسی در روند تحصیلی دانش آموزان نیز تحقیقات گوناگون ارائه شده است. باریله (Barrileaux, 1965) در تحقیق خود به مقایسه دانش آموزان دبیرستانی که فقط به کتابهای درسی خود تکیه کرده بودند با آنهایی که علاوه بر کتاب درسی، از کتابهای غیر درسی نیز استفاده کردند پرداخته است. نتایج به دست آمده از بررسی نمره های آموزشی دانش آموزان نشان داد که استفاده از کتابهای غیر درسی به جای تکیه صرف بر تک کتاب درسی پایه، روشی بهتر برای آموزش است (in: Curry Lance, Keith, 2000, p14).

نتایج تحقیق لاکهید و همکارانش (Lockheed & et. al., 1986) نیز که به منظور شناسایی تاثیر کتابهای غیر درسی و عوامل دیگر بر پیشرفت تحصیلی در درس ریاضیات انجام گرفته بود، نشان داد زمانی که معلمان برای تدریس در کلاس درس، از کتابهای غیر درسی استفاده کرده بودند، نمره دانش آموزان آنها در پس آزمون بیشتر شده است.

کیوز (۱۳۷۶) در بخشی از تحقیق خود در "انجمن بین المللی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی" به این نتیجه رسیده است که در کشورهای در حال توسعه، استفاده از کتاب غیر درسی در یادگیری دانش آموز اثر می گذارد. لذا وی

تاکید می‌کند که تا جایی که امکان دارد باید تمهیداتی فراهم شود که هر دانش آموز برای هر موضوع درسی مورد یادگیری، یک کتاب غیر درسی داشته باشد.

ویلیامز، واول و کلز (Williams, Wavel & Coles, 2001) در گزارشی مروری که بر روی متون و تحقیقات مربوط به حوزه تاثیر خدمات کتابخانه آموزشی بر روی پیشرفت تحصیلی ارائه نمودند، به این مورد اشاره می‌کنند که متون موجود ثابت می‌نمایند که کتابخانه‌های آموزشی به طور بالقوه بر جنبه‌های گسترده یادگیری دانش آموزان اثر می‌گذارند. آنها در ادامه گزارش هم پیشنهادهایی را برای اثربخشی بیشتر کتابخانه‌های آموزشی بر روند یادگیری ارائه می‌کنند.

در زمینه محتوای کتابهای درسی، دانیلز و زملمن (۱۳۸۴) معتقدند که وظیفه کتابهای درسی، در درجه اول، قابل فهم بودن یا توجه کردن به روحیه خواننده نیست؛ بلکه صرفاً به منظور انبار کردن حجم زیاد اطلاعات، طراحی شده‌اند.

میکی و جکوبسون (Mackey & Jacobson, 2005) نیز بیان می‌نمایند که همکاری میان کارکنان مدرسه و کتابداران برای موفقیت در مهارتهای سواد اطلاعاتی ضروری است. کارکنان و کتابداران در طراحی برنامه‌ها، پیشرفت رشته و آموزش باید با هم همکاری نمایند. اگر کتابداران با دانش آموزان روی تکالیف تحقیقاتی شان کار کنند، به خوبی می‌توانند مهارتهای تحقیقاتی و منابعی که تکالیف دانش آموزان را کامل می‌کند فراهم کنند.

• پیشنهاد پژوهش در ایران

با توجه به اینکه نظام آموزشی ایران در حال حاضر برنامه مدار است و آموزش در مدارس مبتنی بر تک کتاب درسی است، لذا کتابهای غیردرسی منتشر می‌شود. اما در کشورهایی که نظام آموزشی دانش آموز مدار است و از منابع مختلفی برای آموزش استفاده می‌شود تمام کتابهای مرتبط با برنامه آموزشی می‌تواند کتاب غیردرسی تلقی شده و مفهوم کتاب غیردرسی بی معنا است (آهنگری، ۱۳۸۳). در ادامه به پژوهشها و منابعی که برای شناسایی و معرفی کتابهای غیردرسی در ایران شکل گرفته اند اشاره می‌شود:

الف - فهرست های برگزیده

این فهرست ها معمولاً توسط نهادهای علمی و آموزشی و کارشناسان متخصص آنها تهیه می‌شود تا افراد و کتابخانه‌ها را برای انتخاب و تهیه منابع یاری کند. آنها با توجه به شناختی که از منابع انتشاراتی کشور و روش های ارزشیابی و انتخاب آنها دارند، هر ساله یا هر از گاهی فهرستی از کتاب های مناسب غیردرسی برای گروه های مختلف سنی کودکان و نوجوانان تهیه و منتشر می‌کنند. دفتر انتشارات کمک درسی (۱۳۸۴) وابسته به سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش ایران "کتابنامه رشد" را تهیه می‌کند. هدف از انتشار کتابنامه رشد، پشتیبانی از کتاب های غیردرسی مناسب و مرتبط با محتوای برنامه های درسی برای ارتقای دانش، معلومات و گسترش محیط یادگیری دانش آموزان است.

کتاب‌نامه رشد، عنوان مجموعه‌ای از کتاب‌های مناسب غیر درسی و مرتبط با برنامه‌ی درسی است. این کتاب‌ها از بین کتاب‌هایی انتخاب می‌شود که ناشران در طول یک سال منتشر کرده و به دفتر طرح سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی فرستاده‌اند. در این دفتر، کتاب‌ها از نظر میزان پای‌بندی به برنامه‌ی درسی، مورد بررسی قرار می‌گیرند و در صورت کسب حد نصاب لازم به فهرست کتاب‌های مناسب راه می‌یابند. این کتاب‌نامه‌ها، مرجع و منبعی مطمئن و بسیار مناسب برای تهیه‌ی کتاب‌های غیر درسی از سوی خانواده‌ها و مدارس، خصوصاً برای تجهیز کتابخانه‌های آموزشی است. در این کتاب‌نامه‌ها، تمام مشخصات و چکیده‌ای از محتوای هر کتاب به اضافه‌ی تصویر روی جلد آن آورده شده است و در هر مجموعه، نمایه‌های متعددی وجود دارد که یافتن کتاب‌ها را بر اساس عنوان کتاب، نام ناشر، پایه‌ی تحصیلی، کتاب درسی مرتبط با آن و پدیدآورندگان آثار ممکن می‌سازد. این کتاب‌نامه‌ها بر اساس دوره‌های نظام آموزشی ایران به چهار دسته تقسیم شده است:

کتاب‌نامه‌های رشد برای دوره‌ی آموزش ابتدایی

کتاب‌نامه‌های رشد برای دوره‌ی آموزش راهنمایی

کتاب‌نامه‌های رشد برای دوره‌ی آموزش متوسطه‌ی نظری

کتاب‌نامه‌های رشد برای دوره‌ی آموزش متوسطه‌ی فنی و حرفه‌ای و کار - دانش

از سال ۱۳۷۴ تا کنون دفتر انتشارات کمک درسی ۹ جلد کتاب‌نامه رشد برای دوره ابتدایی، ۷ جلد کتاب‌نامه رشد برای دوره راهنمایی، ۴ جلد کتاب‌نامه رشد برای دوره متوسطه‌ی نظری و ۲ جلد کتاب‌نامه رشد برای دوره متوسطه‌ی فنی و حرفه‌ای و کار - دانش چاپ نموده است

شورای کتاب کودک و کانون پرورش فکری کودکان نیز از جمله نهادهایی هستند که سالیان زیادی است با کمک متخصصان ادبیات کودکان و نوجوانان فهرستهایی را به نام فهرست کتابهای مناسب شورای کتاب کودک منتشر می‌کنند (محسنی، ۱۳۷۸). اما، آنان هیچگاه در حوزه معرفی کتابهای مناسب غیر درسی وارد نشده و تمام تلاش خود را روی کتابهای خواندنی و داستانی مناسب متمرکز نموده اند.

"منابع اطلاعاتی برای پاسخگویی به سوال‌های پژوهشی درس‌های راهنمایی و دبیرستان (فارسی، زبان فارسی و ادبیات)"، کتابی است شامل سیاهه‌ای از کتابهای غیر درسی (مرجع و غیر مرجع) مرتبط با سوال‌های پژوهشی کتابهای درسی فوق که پاسخ آنها را در میان مطالب درس مربوطه وجود ندارد (حسینی، ۱۳۸۸). ۲۰۴ عنوان کتاب مناسب غیر درسی شناسایی و معرفی گشته که ۴۳ عنوان از کتابشناسی‌های شورای کتاب کودک طی سالهای ۸۵-۱۳۸۲ و بقیه از مجموعه کتابهای بزرگسالان، به ویژه کتاب‌های مرجع انتخاب شده‌اند. برای سهولت استفاده و با توجه به انواع نیازها، فهرستی از سوالهای پژوهشی براساس هر مقطع تحصیلی و کتاب درسی و سیاهه کتابهای غیر درسی (مرجع و غیر مرجع) به تفکیک منابع موجود در کتابشناسی شورای کتاب کودک و سایر منابع تنظیم شده است. نمایه‌های متعددی نیز وجود دارد که یافتن کتاب‌های غیر درسی را بر اساس عنوان کتاب، موضوع، و پدیدآورندگان آثار ممکن می‌سازد.

اگر چه تلاش زیادی شده است که کتابهای غیر درسی معرفی شده، بررسی و ارزیابی شوند ولی به علت از چاپ خارج شدن کتاب‌ها و یا عدم توزیع مناسب آنها دسترسی به همه کتابهای مورد نیاز ممکن نبود. از طرفی برخی زمینه‌ها کتاب مناسب منتشر نشده است؛ لذا سیاهه کتابهای مناسب غیر درسی معرفی شده ناقص است.

جهت معرفی کتاب های غیر درسی همخوان با محتوای درس های کتاب های علوم دبستان، دستاورد پژوهشی دیگری منتشر شده است با عنوان "شناسایی، انتخاب و معرفی کتابهای مناسب کمک درسی برای درسهای علوم تجربی سالهای اول تا پنجم دبستان" که هدف آن شناسایی کتابهای غیر درسی با استفاده از معیارهای موضوعی و ویژگیهای ظاهری کتابها با در نظر گرفتن مخاطبین می باشد. این تلاش در جهت پاسخگویی به نیاز معلمان و اولیاء دانش آموزان است تا از کتابهای مناسب غیر درسی مرتبط با کتابهای درسی مذکور آگاهی یابند (سید قطبی، ۱۳۸۸). در این اثر، در مجموع ۲۵۸ عنوان کتاب مناسب غیر درسی؛ ۲۳۳ عنوان غیر مرجع و ۲۵ عنوان مرجع از مجموعه کتابهای غیر درسی موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی که با محتوای کتابهای علوم تجربی مقطع دبستان مطابقت دارند برگزیده شدند. کتابهای غیر مرجع مناسب غیر درسی، عموماً به یک یا چند موضوع خاص از موضوعات کتابهای درسی علوم تجربی می پردازد و گاهی تنها یک موضوع خاص از یکی از فصل های یکی از کتابهای درسی را توضیح می دهد؛ در حالیکه کتابهای مرجع مناسب غیردرسی معمولاً موضوعات مختلف مطرح شده در کتابهای علوم تجربی را دربرمی گیرد و به تمام جنبه های مختلف آن می پردازد.

برای دستیابی سریع به همه کتابهای مناسب غیر درسی، سیاهه کتابهای غیر درسی آموزشی همخوان با محتوای کتابهای علوم تجربی سالهای اول تا پنجم دبستان، سیاهه کتابهای مناسب غیر درسی به تفکیک هر درس و موضوع، نمایه موضوعهای کلی و جزئی با ارجاع به کتاب علوم مربوطه و کتابهای غیر درسی مناسب، عناوین فصلهای کتابهای علوم تجربی مقطع دبستان و کتابهای مناسب غیر درسی مربوط به هر فصل به تفکیک هر سال، نمایه الفبایی موضوعهای جزئی در کتابهای علوم تجربی مقطع دبستان و کتاب مناسب غیر درسی مربوطه و شماره ردیف موضوع کلی (عنوان فصل)، نمایه الفبایی پدیدآور کتابهای غیردرسی و کتابهای مرجع متناسب با محتوای کتابهای علوم تجربی دوره دبستان طراحی شده است.

سید قطبی (۱۳۸۷) در مطالعه ای با عنوان "کتابهای مناسب کمک درسی برای درسهای علوم تجربی سالهای چهارم و پنجم دبستان" ضمن تحلیل محتوای این دروس و تهیه سیاهه مفاهیم و عبارات کلیدی موجود، به بررسی کتابهای مورد نیاز و مناسب با محتوای یاد شده بر اساس معیارهای مناسب کودکان و نوجوانان پرداخته و سیاهه ای از کتابهای مناسب غیر درسی برای درسهای علوم تجربی سالهای چهارم و پنجم دبستان - که از لحاظ محتوا با کتابهای درسی مذکور منطبق بوده و حداقل نیمی از معیارهای کتاب مناسب کودکان و نوجوانان را کسب کرده اند- را ارائه نموده است.

در پژوهش یاد شده براساس معیارهای کتابهای مناسب منتشر شده توسط شورای کتاب کودک در سال ۱۳۶۳ و نیز مطالبی که در کتابهای ادبیات کودکان و نوجوانان و به ویژه کتاب "ادبیات کودکان و نوجوانان: ویژگیها و جنبه های" از حجازی (۱۳۷۴) وجود دارد، دو نوع سیاهه واری تهیه شده است که عبارتند از:

۱. سیاهه واری عمومی کتابهای کودکان و نوجوانان که مشخصات ظاهری کتابها را مورد بررسی قرار می دهد مانند کیفیت صفحه آرایی، چاپ، تصاویر، حروف نگاری، قطع کتاب، کاغذ، جلد و صحافی؛
۲. سیاهه واری خاص که با توجه به موضوع کتاب در انواع مختلف مانند: سیاهه واری علمی، سیاهه واری مطالبی درباره اختراعات و اکتشافات و... تهیه می شود.

سید قطبی و صنعت جو (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان "شناسایی، انتخاب و معرفی کتابهای مناسب کمک درسی برای درسهای علوم تجربی سالهای اول تا پنجم دبستان" با هدف شناسایی کتابهای غیر درسی با استفاده از

معیارهای موضوعی و ویژگیهای ظاهری کتابها و در نظر گرفتن مخاطبین، مجموعه کتابهای غیردرسی موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی را با استفاده از سیاهه های واریسی موضوعی مؤلف ساخته جهت شناسایی کتابهای مناسب مورد تحلیل قرار داده اند. این پژوهش به روش تحلیل محتوا، مفاهیم و عبارات کلیدی موجود در کتابهای درسی را استخراج و با کتابهای غیر درسی تطبیق داده است. نتایج این بررسی نشان می دهد که درصد کمی از مجموع کتابهای موجود کتابهای غیر درسی مناسب هستند (۳۴٪) که از این درصد سهم کتابهای مرجع بسیار اندک است (۱۸٪). سایر کتابها فاقد کیفیت لازم برای انتخاب به عنوان یک کتاب غیر درسی مناسب هستند. از سوی دیگر، تفکیک ناشرین این کتابها نشان می دهد که تعداد اندکی از آنان به صورت تخصصی و مطابق با معیارهای لازم به نشر کتابهای غیر درسی می پردازند که سهم کتابهای غیر درسی مناسب در این میان بسیار اندک است.

حسینی (۱۳۸۸) در مطالعه ای با هدف شناسایی و معرفی کتاب های غیر درسی (مرجع و غیر مرجع) که پاسخگوی سوال های پژوهشی برخی از کتاب های درسی مقطع راهنمایی و دبیرستان می باشند، سیاهه ای از سوال های پژوهشی کتاب های درسی در دو مقطع مدنظر و کتاب های غیر درسی مرتبط را ارائه می دهد. جامعه آماری این تحقیق، سوال های پژوهشی کتاب های فارسی اول، دوم و سوم از مقطع راهنمایی و کتاب های ادبیات فارسی ۱، ادبیات فارسی ۲، ادبیات فارسی ۳، زبان فارسی ۱، زبان فارسی ۲، زبان فارسی ۳ از مقطع دبیرستان (شاخه نظری) و کتاب های غیر درسی مناسب پاسخگویی به این سوال ها است. در انتهای این مطالعه نیز پیشنهادهایی در زمینه به کارگیری هرچه بیشتر کتاب های غیر درسی برای افزایش سطح معلومات دانش آموزان ارائه شده است.

ب- راهنمای تولید کتاب آموزشی

راهنمای تولید کتاب آموزشی، منابعی هستند که برای راهنمایی و جهت دهی به دست اندرکاران امور چاپ و نشر، در راستای تولید کتاب های آموزشی مناسب و مورد نیاز نسل دانش آموزی، اولیا، معلمان و کارشناسان آموزشی تهیه می شوند. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش، یکی از موسسات آموزشی کشور است که تاکنون بیشترین نقش را در تولید راهنمای کتاب آموزشی برعهده داشته است. محتوای راهنمای کتاب آموزشی شامل بیان ویژگی های عمومی کتاب های آموزشی مانند طرح روی جلد، قطع کتاب، استحکام جلد، قطر کاغذ و صحافی مناسب، اندازه حروف و قلم، بیان خودآموز، تنوع محتوا، کیفیت متن و سازماندهی فضای صفحه ها و صفحه آرای و ویژگیهای اختصاصی است که با توجه به نوع محتوای موضوعی کتاب و مخاطب خاص آن برای کتاب های کمک آموزشی و کتاب های کمک درسی بیان شده است .

دفتر انتشارات کمک آموزشی از سال ۱۳۷۹ تاکنون ۳۱ عنوان راهنمای تولید کتاب های آموزشی برای مقاطع مختلف تحصیلی منتشر نموده است که یک عنوان به نام ویژه پیش دبستانی، ۳ عنوان یعنی ویژگیهای کتاب های آموزشی علوم تجربی، فارسی، مطالعات اجتماعی برای مقطع دبستان، ۸ عنوان با نامهای خاص مقطع راهنمایی، ۱۶ عنوان برای دبیرستان و ۳ عنوان درباره ویژگیهای کتابهای آموزشی می باشد. این دفتر در مجموعه راهنماهای تولید کتاب های آموزشی، کتابهای آموزشی را به دو گروه کتابهای کمک آموزشی و کتابهای کمک درسی تقسیم نموده و ویژگی های عمومی و اختصاصی هر یک از آنها را بیان نموده است. با بررسی این راهنماها موارد زیر راجع به آنها استنتاج می شود:

- ۱- مبانی تحقیقاتی روشنی در آنها وجود ندارد.
  - ۲- کلیدواژه‌های به کار رفته در این مجموعه از یکدستی برخوردار نیستند؛ به طور مثال کتاب آموزشی، کتاب کمک آموزشی و کتاب کمک درسی به جای یکدیگر استفاده شده اند .
- معمدرداد (۱۳۸۳) ضمن برشمردن مواردی از قبیل شناسنامه کتاب، ساختار و شکل فیزیکی کتاب‌های آموزشی به عنوان ویژگی‌های قابل تأمل در انتخاب چنین کتابهایی، سه منبع زیر که دفتر انتشارات کمک آموزشی به وجود آورده است را منابعی برای دستیابی آسان تر به کتاب‌های کمک آموزشی معرفی می‌کند:
۱. معرفی کتاب‌های آموزشی مناسب از طریق کتابنامه رشد آموزش ابتدایی با هدف ارتقای دانش، نگرش و مهارت دانش آموزان با توجه به محتوای درسی؛
  ۲. معرفی توصیفی کتاب‌های آموزشی مناسب و مرتبط با برنامه‌های درسی از طریق سایت اطلاع‌رسانی سامان کتاب^۲؛
  ۳. معرفی فهرست‌گونه یا شناسنامه‌ای از طریق کتاب‌های درسی و راهنماهای معلم با هدف تشویق ناشران و مولفان و ترویج فرهنگ مطالعه کتاب‌های آموزشی.
- در تولید کتاب کمک درسی، اولین گام "نیازسنجی" است که در آن مخاطب کتاب، نیازهای اطلاعاتی وی، نظرات معلمان و کارشناسان درباره این نیازها و ملاحظات اقتصادی بررسی می‌شود. دومین گام "تهیه طرح تولید" است. در طرح تولید، ناشر لازم است نوع مواد آموزشی، شمارگان، چگونگی فرایند تدوین و نظارت بر تولید مواد آموزشی و چگونگی اطمینان از کیفیت کار نظارت داشته باشد و سومین گام "تدوین راهنمای تالیف" کتاب کمک آموزشی یا کمک درسی است. در این راهنما هدف‌های کلی، هدف‌های جزئی، تعداد واحد‌های یادگیری و عناوین این واحدها، موضوعات کلیدی، اصول و معیارهای گزینش و سازماندهی محتوا با توجه به نوع ماده آموزشی، به تفصیل بیان می‌شود (معانی، ۱۳۸۴). در حالی که معلمان ویژگی‌های کتاب آموزشی مناسب را روشنی پیام، سادگی بیان، جذابیت در ساختار و محتوا، تعمیق و تثبیت یادگیری، توسعه دانش پیشین، جبران کمبودهای کتاب درسی، گرایش به شیوه‌هایی فعال خودیادگیری و بهره‌گیری از تصویر، جدول و نمودار قلمداد می‌کنند؛ نویسندگان و مترجمان کتاب‌های آموزشی ویژگی‌های خاص کتابهای آموزشی را تالیف با ذوق و دقت خاص و انتقال حس بیان می‌نمایند (معتمد راد، ۱۳۸۶).

ج- سایر پژوهشها

"شناسایی نیازهای دانش آموزان دوره ی تحصیلی ابتدایی به کتاب غیر درسی" عنوان پژوهشی است که با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه به بررسی نقش و اهمیت کتابهای آموزشی غیر درسی از دید دانش آموزان و معلمان در مناطق و نواحی ۲۹ گانه آموزش و پرورش شهرستانهای استان تهران پرداخته است. برخی از یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نیاز دانش آموزان به کتاب‌های آموزشی غیر درسی به ترتیب اولویت در پایه‌های متفاوت تحصیلی به شرح زیر است:

در پایه اول: کمک درسی ریاضی، کمک درسی فارسی و کمک درسی علوم.

² . www.samanketab.com

در پایه دوم: کمک درسی ریاضی، کمک درسی علوم، کمک درسی فارسی، کمک درسی هدیه های آسمانی و کمک درسی اجتماعی.

در پایه سوم: کمک درسی ریاضی، کمک درسی فارسی، کمک درسی علوم، کمک درسی هدیه های آسمانی و کمک درسی اجتماعی.

در پایه چهارم: کمک درسی فعالیت و کار و تمرین ریاضی، کمک درسی فعالیت و کار و تمرین درس علوم، کمک درسی فعالیت و کار و تمرین تاریخ، کمک درسی فعالیت و کار و تمرین جغرافیا، کمک درسی فعالیت و کار و تمرین اجتماعی، کمک درسی فعالیت و کار و تمرین فارسی، کمک درسی فعالیت و کار و تمرین هدیه های آسمانی.

در پایه پنجم: کمک درسی فعالیت و کار و تمرین ریاضی، کمک درسی فعالیت و کار و تمرین علوم (حدادی)، (۱۳۸۶).

شامانی و رون (۱۳۸۴) نکات مشترک ادبیات کودکان و نوجوانان و کتابهای کمک آموزشی کودکان و نوجوانان را اینگونه جمع بندی می کند:

۱. از بعد معنایی و محتوایی این منابع براساس ویژگی هایی چون ارتباط با علاقه، نیاز، رغبت و توانایی فراگیران انتخاب و ارائه می شوند؛

۲. آموزندگی و سازندگی را درون خود دارند و هیجان و جوشش درونی انسان، آفریننده آنها است؛

۳. تلاش دارند با تازگی خود چه در محتوا و چه در قالب، دید و شناخت خواننده را گسترش دهند؛

۴. محتوای آنها سیر منطقی و حرکتی از ساده به مشکل، پیوستگی و انسجام موضوعی دارد؛

۵. از واژگان و جملات متناسب با سن مخاطب بهره می گیرند؛

۶. کودکان و نوجوانان را در اندیشیدن، درست گفتن، درست خواندن و درست نوشتن یاری می کنند؛

۷ از طریق ارائه اطلاعات درست در زمینه های گوناگون به جبران کمبودها و محدودیت های کتاب های درسی و زمان آموزش رسمی (مدرسه) می پردازند .

رضمانی (۱۳۸۴) در پژوهشی علل ناهماهنگی موجود بین کتاب های غیر درسی و محتوای جدید درسی را در قالب موارد زیر بیان می کند:

۱- عدم تبیین و تحدید دیدگاهها و رویکردها قبل از تولید و تدوین برنامه ها و محتواهای جدید؛

۲- نبود نقشه ای روشن و دقیق برای تولید محتواهای درسی برای ناشران کتابهای غیر درسی؛

از آنجا که مراکز آموزشی و پرورشی متولی آموزش علمی و تربیت اخلاقی کودکان و نوجوانان هستند، این امر اقتضا می کند که کتابخانه به عنوان اصلی ترین عنصر این مجموعه در مدارس مورد توجه و بهره برداری قرار گیرد. جوکار (۱۳۷۴) خاطر نشان می سازد که یکی از فعالیت های اساسی و فنی و شاید مهم ترین فعالیت در یک کتابخانه آموزشی، مجموعه سازی است. وی در تحقیقی که به بررسی وضعیت گزینش منابع در تعدادی از کتابخانه های آموزشی در شیراز پرداخته است به این نتیجه رسیده است که $78/3\%$ از کل کتابخانه ها هیچ نوع "خط مشی گسترش مواد" ندارند و تنها $21/7\%$ از کتابخانه ها اظهار داشته اند که دارای چنین خط مشی ای هستند. اما هیچیک از این کتابخانه ها، خط مشی کتبی ندارند و کتابداران به ندرت از معیارهای شناخت و ارزشیابی مواد استفاده کرده اند و بهره گیری اصولی و دائمی از ابزارها و وسائل گزینش، چندان در میان آنها رایج

نبوده است. از طرفی، کتابداران آموزشگاهی با روشهای اطلاع رسانی آشنایی لازم و تجربه کافی نداشتند و به این لحاظ جامعه کتابخانه، آن چنان که باید، از مواد تهیه شده اطلاع پیدا نمی کردند.

روش های آموزش معلمان در کلاس درس بر رغبت دانش آموزان به مطالعه کتابهای غیردرسی مؤثر است. پریخ (۱۳۷۷) در پژوهشی، "آموزش آموختن" را کار اصلی معلم در تدریس معرفی و تاکید می کند وی باید نظریه های مربوط به تدریس را به کار برد، از شیوه های متنوع بهره برد، تدریس خود را با کتابخانه و فعالیتهای آن هماهنگ کند و از انواع وسایل و ابزارهای کمک آموزشی و انواع فعالیتهایی که دانش آموز می تواند در آنها شرکت نماید و فعالانه در یادگیری مشارکت کند استفاده نماید.

پیوندی (۱۳۸۱) معتقد است که نقش مطلوب کتاب درسی، بیشتر در حد راهنمایی دانش آموز در جهت دسترسی به داده های علمی و دانستنی هاست و دانش آموز باید بتواند از طریق کتاب های درسی در معرض دیگر منابع اطلاعاتی (کتاب های غیر درسی) قرار گیرد و دنیای شناخت خود را به طور مستقل از کتاب های درسی گسترش دهد. اما از طرف دیگر، نتایج تحقیق سلسبیلی (۱۳۸۲) بیانگر این است که کتابهای غیر درسی دوره متوسطه در نظام طراحی و تدوین برنامه درسی نقش بسیار ضعیف و کم رنگی داشته و تولید این کتاب ها، بیشتر تقویت کننده دانش و اطلاعات و تست درسی بوده است.

فاضلی و موسوی زادگان (۱۳۸۸) با هدف بررسی تاثیر استفاده از منابع غیر درسی بر یادگیری دانش آموزان بر اساس الگوی یادگیری بلوم^۳ در دو حیطة شناختی و عاطفی، پژوهشی تجربی بر روی دانش آموزان کلاس پنجم دبستان مدرسه معصومه اصفهان انجام داده اند که به بررسی تاثیر استفاده از این منابع بر یادگیری مبحث دستگاه عصبی و اندام های حسی کتاب علوم تجربی پنجم دبستان پرداختند. آموزش از گروه گواه به همان شیوه تک کتابی معمول و آموزش گروه از آزمایش، افزون بر کتاب درسی، با استفاده از منابع غیر درسی یعنی فیلم غیر درسی و کتاب غیر درسی مرتبط صورت گرفته است. این آموزش برای هر دو گروه در پنج جلسه در طول سه هفته انجام شد. یافته های پژوهش نشان داد که استفاده منابع غیر درسی که از نظر محتوایی با مبحث درس همخوانی داشته باشد، می تواند بر حیطة شناختی دانش آموز اثرگذار باشد. همچنین با افزایش انگیزه و علاقه به یادگیری در دانش آموزان و تبدیل فضای کلاس به فضای غیر رسمی، بر حیطة عاطفی نیز تاثیر بگذارد.

پور خالقی چترودی و چیت سازی (۱۳۸۸) در مقاله ای نقش نویسندگان کودک در تولید کتابهای غیر درسی در پیوند با کتابهای درسی را بررسی کردند. از این رو، درونمایه های ادبیات داستانی کودک با محتوای کتاب های درسی دوران ابتدائی را مورد مقایسه قرار دادند تا از طرفی درونمایه های تهی (یعنی درونمایه های حذف شده در ادبیات داستانی کودک) شناخته شود و از سوی دیگر میزان نقش نویسندگان در تولید کتاب های غیر درسی روشن شود. پس از بررسی محتوای ۳۳۲ عنوان کتاب شامل ۵۴۰ داستان در سه گروه سنی الف، ب و ج در مقایسه با محتوای کتاب های درسی دوره ابتدائی، درونمایه های تهی و حذف شده در ادبیات داستانی دهه هفتاد مشخص گردید. بررسی در این زمینه نشان داد محتوای کتاب های درسی دهه هفتاد - جز در مواردی که در مقاله آمده است - کمتر مورد توجه نویسندگان دهه هفتاد قرار گرفته است. بر این اساس پیوند قابل توجهی میان محتوای کتاب های داستانی دهه هفتاد و کتاب های درسی دوره ابتدائی وجود ندارد.

^۳ بلوم الگویی برای یادگیری بر اساس اهداف آن در سه حیطة شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی قرار می دهد. وی برای هر یک از این حیطة ها، ویژگی هایی در نظر می گیرد که در نهایت می تواند الگویی برای سنجش و ارزیابی باشد یا برای طراحی ابزارهای سنجش یادگیری به کار برده شود.

نتیجه گیری

ار آنچه ارائه گردید روشن است که موضوع کتاب های مناسب غیر درسی در ایران موضوعی جدید می باشد که در این پنج ساله اخیر به آن به صورت جدی پرداخته شده است. در زمینه فهرستهای برگزیده آموزش و پرورش ایران متون زیادی را به تفکیک مقطع تحصیلی (ابتدائی، راهنمائی و دبیرستان) منتشر نموده است که صرفا از بین منابع ارسالی ناشران کتابها گزینش شده و نظر دانش آموزان لحاظ نگردیده است؛ در حالی که فهرستهای برگزیده که بخش خصوصی ارائه نموده دستاورد کار پژوهشی است که از بین منابع جدید و موجود در کتابخانه های تخصصی با به کارگیری معیارهای معتبر و در نظر گرفتن دیدگاه مخاطبان برگزیده شده اند و از ویژگیهای خاصی مانند تفکیک کتاب های درسی و ارائه مطالب به ترتیب درس به درس برخوردارند. در زمینه راهنمای آموزشی، آموزش و پرورش ایران متون زیادی منتشر نموده است ولی بین این متون هماهنگی لازم وجود ندارد و از نظرات شورای کتاب کودک در رابطه با طراحی معیارهای ارزیابی کتابهای مناسب استفاده نشده است. در زمینه سایر پژوهشها نبود تحقیقات نظری به خوبی احساس می شود و می بایست پژوهشهایی راجع به مبانی نظری این حوزه انجام شود. در پایان این مقاله چند پیشنهاد جهت مورد لحاظ قرار دادن در تولید کتابهای مناسب غیر درسی ارائه می شود:

۱. هماهنگی در سیاست گذاری برای کتاب های مناسب غیر درسی: علاوه بر نهاد آموزش و پرورش، بخش خصوصی نیز به امر پژوهش و تولید کتابهای مناسب غیر درسی می پردازد. در صورت ایجاد هماهنگی های لازم طبیعتا منابع بهتری منتشر شده و از انجام کارهای تکراری و موازی جلوگیری می شود.
۲. جلب مشارکت تولید کنندگان کتابهای مناسب غیر درسی جهت تهیه این منابع و تشویق آنها برای ادامه فعالیت؛
۳. توجه به نیازهای مصرف کنندگان و در نظر گرفتن نظرات آنها در تولید منابع کمک درسی که تضمین کننده موفقیت و کارایی این نوع از منابع است.

منابع و مآخذ

- آهنگری، مریم (۱۳۸۳). "داشته های ما و دیگران؛ میزگرد تطبیقی کتاب های آموزشی و مقایسه ی سایر کشورها با ایران". **جوانه**، شماره ۸: ص ۱۳-۲۲.
- پریخ، مهری (۱۳۷۷). "نقش مدرسه ها در استفاده از کتابخانه های آموزشی و رشد". **گلبانگ**، ۴ (۴): ص ۱۵-۱۰.
- پورخالقی چترودی، مه دخت؛ چیت سازی، الهه (۱۳۸۸). "بررسی درونمایه های تهی در ادبیات داستانی کودک دهه هفتاد در پیوند با محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی". در: در مجموعه مقالات همایش کتابخانه های آموزشی؛ پویا سازی نظام آموزشی و مشارکت در فرایند یاد دهی - یادگیری، دانشگاه فردوسی مشهد ۳ و ۴ اردیبهشت ۱۳۸۸ (ص. ۴۶۱-۴۸۰). تهران: کتابدار.
- پیوندی، سعید (۱۳۸۱). "کتاب های درسی در ایران: اصلاحات جزئی، عیب های کلی". **لوح**، ۱۳: ص ۲۰-۲۱.

حاجیان زاده، علیرضا (۱۳۸۴). "نگاه کارشناسانه: میزگرد اصول، رویکردها، اهداف نوین حاکم بر کتاب های آموزشی". **جوانه**، شماره ۹: ص ۷-۲۶.

جوکار، عبدالرسول (۱۳۷۴). "مجموعه سازی در کتابخانه های آموزشی در شهر شیراز: گزینش مواد. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز". ۱۰ (۲): ص ۱۱۱-۱۲۷.

حدادی، رضا (۱۳۸۶). "شناسایی نیازهای دانش آموزان دوره ی تحصیلی ابتدایی به کتاب های آموزشی غیردرسی". **جوانه**، ۲۰: ۴۴-۵۰.

حسینی، وجیهه (۱۳۸۸). "بررسی و شناسایی سوال های پژوهشی کتاب های درسی و شناسایی کتاب های غیر درسی (مرجع و غیر مرجع) جهت پاسخگویی به آنها". در: در مجموعه مقالات همایش کتابخانه های آموزشی: پویا سازی نظام آموزشی و مشارکت در فرایند یاد دهی - یادگیری، دانشگاه فردوسی مشهد ۳ و ۴ اردیبهشت ۱۳۸۸ (ص. ۳۴۵-۳۶۶). تهران: کتابدار.

حسینی، وجیهه؛ پریخ، مهری (۱۳۸۸). **منابع اطلاعاتی برای پاسخگویی به سوال های پژوهشی درس های راهنمایی و دبیرستان (فارسی، زبان فارسی و ادبیات)**. تهران: نشر کتابدار.

دانیلز، هاروی؛ زلمن، استیون (۱۳۸۴). "درود بر یادگیری: خداحافظی با کتابهای درسی". ترجمه الهام امیر کیانی. **رشد تکنولوژی آموزشی (۱۷۳)**، ۲۰ (۶): ص ۶-۸.

دفتر انتشارات کمک آموزشی وزارت آموزش و پرورش. "درباره کتابهای کمک درسی چه می دانیم". **کیهان**، سال ۵۹، شماره ۱۶۹۳۲، ۱/۱۳۷۹/۸/۱: ص ۹.

رضایی، محمد (۱۳۸۷). "گزارش قدس از وفور کتب کمک آموزشی؛ وقتی آموزش لا به لای کتابهای کمکی گم می شود!". **قدس**، شماره ۶۰۰۲، سال ۲۱ (سه شنبه ۵ آذر ماه ۱۳۸۷): ص ۱۱.

رمضانی، فاطمه (۱۳۸۴). "نگاهی به علل ناهماهنگی های موجود بین کتاب های کمک آموزشی - کمک درسی و محتوای آموزشی جدید". **جوانه**، شماره ۱۰: ص ۳۵-۴۰.

زرافشان، علی (۱۳۸۳). "نبود کار گروهی و تیم کارشناسی، ضعف عمده نشر کتاب های آموزشی ایران". **جوانه**، شماره ۸: ص ۳۲-۳۴.

سلسبیلی، نادر (۱۳۸۲). "ارزیابی کتاب های کمک آموزشی دوره متوسطه به منظور ارائه چارچوبی مطلوب برای طراحی و تدوین آنها". **فصلنامه تعلیم و تربیت (۷۵)**، ۱۹ (۳): ص ۲۹-۶۴.

سید قطبی، سید مهدی (۱۳۸۷). "کتابهای مناسب کمک درسی برای درسهای علوم تجربی سالهای چهارم و پنجم دبستان". **مجله الکترونیکی نما**، دوره ۸، شماره ۲. دسترسی در

www.irandoc.ac.ir/data/e_j/vol9/qotbi_abs.htm

سید قطبی، سید مهدی؛ پریخ، مهری (۱۳۸۸). **کتاب های غیر درسی همخوان با محتوای درس های کتاب های علوم دبستان**. تهران: نشر کتابدار.

سید قطبی، سید مهدی؛ صنعت جو، اعظم (۱۳۸۸). "شناسایی، انتخاب و معرفی کتابهای مناسب کمک درسی برای درسهای علوم تجربی سالهای اول تا پنجم دبستان". در: مجموعه مقالات همایش کتابخانه های

آموزشگاهی: پویا سازی نظام آموزشی و مشارکت در فرایند یاد دهی - یادگیری، دانشگاه فردوسی مشهد ۳ و ۴ اردیبهشت ۱۳۸۸ (ص. ۳۲۵-۳۴۴). تهران: کتابدار.

شامانی، محمد علی؛ رون، سید امیر (۱۳۸۴). "ادبیات کودکان و نوجوانان، رویکردی اثر بخش در تولید کتابهای کمک آموزشی". **جوانه**، شماره ۹: ص ۴۹ - ۶۰.

شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۶۴). **ادبیات کودکان**. تهران: اطلاعات.

غلامی، هوشنگ (۱۳۷۹). "کتابهای کمک آموزشی یادگیری و آموزش را تسهیل می دهند: گفتگو با احمد حسینی، مدیر کل دفتر چاپ و توزیع کتابهای درسی". **رشد جوانه** (ویژه نامه اولین جشنواره کتاب های آموزشی رشد)، آبان ۱۳۷۹.

فاضلی، نگار؛ موسوی زدگان، صبرا (۱۳۸۸). "بررسی تاثیر استفاده از منابع کمک آموزشی بر یادگیری مبحث دستگاه عصبی و اندام های حسی از کتاب علوم تجربی پنجم دبستان بر اساس یادگیری بلوم". در: مجموعه مقالات همایش کتابخانه های آموزشگاهی: پویا سازی نظام آموزشی و مشارکت در فرایند یاد دهی - یادگیری، دانشگاه فردوسی مشهد ۳ و ۴ اردیبهشت ۱۳۸۸ (ص. ۳۰۱-۳۲۳). تهران: کتابدار.

قزل ایاغ، ثریا (۱۳۸۳). **ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه ای برای کودکان و نوجوانان)**. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت): ص ۳۱-۳۲.

"کتاب کمک آموزشی باید دانش آموزان را به فعالیت و تحقیق وادارد: گفتگو با دکتر علی اصغر فانی، معاون آموزشی وزارت آموزش و پرورش". **رشد جوانه** (ویژه نامه اولین جشنواره کتاب های آموزشی رشد)، آبان ۱۳۷۹. **کتابنامه رشد: فهرست توصیفی کتابهای آموزشی مناسب و مرتبط با محتوای درسی دوره ابتدایی (۷)**. زیر نظر کارشناسان سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی و معاونت آموزشی وزارت آموزش و پرورش. تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۸۴: ص ۳-۱۵. کیوز، جان پی (۱۳۷۶). **دنیای یادگیری در مدرسه**. ترجمه فرخ لقا رئیس دانا. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.

محسنی، حمید (۱۳۸۷). **انتخاب و تهیه منابع اطلاعاتی برای کودکان و نوجوانان و کتابخانه های آموزشگاهی**. تهران: کتابدار، ۱۳۸۷: ص ۳۲-۳۳.

معانی، محمود (۱۳۸۴). "بازار کتاب های آموزشی: بی انضباطی یا کاستی؟". **جوانه**، شماره ۱۱: ص ۳۲ - ۳۶. معتمد راد، محمد حسین (۱۳۸۶). "اجازه بدهیم مشک خود بیوید، (پرسش و پاسخ با نویسندگان و مترجمان کتابهای آموزشی)". **جوانه**، شماره ۲۰: ص ۳۴ - ۴۳.

معتمد نژاد، محمد حسین (۱۳۸۳). "انتخاب کتاب آموزشی برای دوره آموزش ابتدایی". **جوانه**، شماره ۴۳-۴۵. معتمد نژاد، محمد حسین (۱۳۸۵). "ضرورت کیفیت بخشی کتابهای آموزشی (پرسش و پاسخ معلمان)". **جوانه**، شماره ۱۵: ص ۷-۱۷.

Curry L; Keith, R.; Marcia J; Hamilton- Pennel, C (2000). **Measuring Up to Standards: The Impact of School Library Programs & Information**

literacy in Pennsylvania schools. United States: Pennsylvania Citizen for Better Libraries.

Lockheed, M. E; Vail S. C ; Fuller, B(1986). "How textbooks affect achievement in developing countries: Evidence from Thailand". **Educational Evaluation and Policy Analysis**, 8 (4): P 379-92.

Rice, Diana C; Dudley, Ann P ; Williams, Christy S (2001). "How Do you choose science trade books?". **Science and Children**: P 18-22.

Williams, D; Wavall, C ; Colles, L (2001). **Impact of School Library Service on Archivement and Learning**. London: the council for museums, libraries and Archives. Retrieved Septamber 27, 2008, from

<http://www.rgu.ac.uk/>